

LA CONFIGURACIÓ D'UNA NOVA FRONTERA MILITAR A CATALUNYA, 1659-1667

Antonio Espino López

Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM: Aquest text evoca la composició militar de la nova frontera a partir del 1659 i durant la dècada següent. Tot allò que es va aprovar al Tractat dels Pirineus no tenia per què portar-se a terme i, de fet, es va demostrar com, a poc a poc, les posicions de força s'havien intercanviat entre les monarquies de França i d'Espanya. Aquesta és, doncs, una anàlisi dels anys que van seguir l'acord.

PARAULES CLAU: Guerra, militar, frontera, acords, poder, població, política.

El 4 de juny de 1659 es va signar a París el tractat preliminar de pau entre les monarquies de França i Espanya. Dintre dels vuitanta-nou articles que el formaven, el trenta-sis –que seria el quaranta-nou en el tractat definitiu– especificava les places de Catalunya ocupades encara pels francesos que es retornarien. Aquesta llista és, també, el certificat d'una derrota: Roses i fort de la Trinitat, Cadaqués, la Seu d'Urgell, Tuixén, el castell de la Bastida, Bagà, Ripoll i, dintre de la Cerdanya, es retornarien Bellver, Puigcerdà, Querol i el castell de la Cerdanya.¹ Des d'aquell moment, França inicià una nova política defensiva en el Rosselló, si bé no va ser fins al final de la Guerra de Devolució (1667-1668) que el ministre Louvois no va encarregar «(...) un pla coherent de defensa i reorganització militar de la província». Com ha demostrat Alain Ayats, les condicions defensives del vessant francès de la nova frontera no eren gaire satisfactòries cap al 1667,² però França tenia prou força, o la Monarquia Hispànica una excessiva debilitat, perquè la primera, amb només uns milers de soldats, però amb l'ajuda inestimable de la seva flota de guerra, pogués amenaçar constantment la nova frontera militar, de seguretat, hispana sense patir gaire. No obstant això, una mínima reacció hispana el 1667 va conduir els francesos, que començaven a inquietar-se per algunes manifestacions d'oposició de la població catalana del nord de la frontera,³ a decidir-se, com s'ha assenyalat, per tancar i protegir millor la seva frontera. El propòsit d'aquest treball és, doncs, analitzar els esforços realitzats des del vessant hispànic de la frontera per tancar aquesta a les possibles incursions desestabilitzadores de França.

Les darreres gestions del virrei Mortara

Abans de signar el tractat de pau el 7 de novembre de 1659, el darrer esforç bèl·lic de França havia consistit a fer entrar pel Pertús el mes de juny del 1659 un fort contingent de tropes –6.000 o 7.000 homes– que destruirien l'Empordà. Davant de les queixes del virrei de Catalunya, marquès d'Olías i de Mortara, en el sentit que l'enemic havia envaït un cop més l'Empordà, quan oficialment totes dues corones havien fixat una treva (el 7 de maig), la significativa resposta de Felip IV va ser la de no fer cap hostilitat. Missió molt fàcil de complir, pensaria el virrei Mortara, ja que l'enemic a la campanya disposava, potser, de sis vegades més tropes que no pas ell. Cap a l'agost, els francesos estaven devorant tot el país fins al riu Ter. Els pobles de l'Empordà van començar a donar símptomes d'esgotament davant del fet d'haver de mantenir dos exèrcits en campanya, quan el virrei confessava no tenir mitjans econòmics per poder alleujar-los.⁴ D'una banda, la política francesa de terra cremada i, de l'al-

1. Vegeu Alain AYATS, *Louis XIV et les Pyrénées Catalanes de 1659 à 1681. Frontière politique et frontières militaires*, Canet: Ed. Trabucaire, 2002, p. 94-144. Òscar JANÉ, *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja-Barcelona: Ed. Afers, 2006, p. 102-241. Alicia MARCET-JUNCOSA, «La résistance catalane au lendemain de l'annexion de 1659» a DDAA, *Mouvements populaires et Conscience sociale, XVI-XIXe siècles*, París, 1985 i *Le rattachement du Roussillon a la France*, Perpinyà: Ed. Trabucaire, 1995. Josep SANABRE, *La acció de França en Catalunya en la pugna per la hegemonia de Europa, 1640-1659*, Barcelona, 1956 i *Resistència del Rosselló a incorporar-se a França*, Perpinyà: Ed. Trabucaire, 1985, p. 89-104 i *El Tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*, Barcelona, 1989. Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores, 1652-1679*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1983, p. 140-159.

2. Òscar JANÉ, *Catalunya i França al segle XVII...*, op. cit., p. 142 i seg.; Alain AYATS, *Louis XIV et les Pyrénées Catalanes de, 1659 à 1681...*, op. cit., p. 101-109.

3. Òscar JANÉ, «Una lectura alternativa de la Revolta dels Angelets (v. 1663-2004?)», a *Manuscrits*, núm. 22, Bellaterra, 2004, p. 121-138. Alain AYATS, *Les guerres de Josep de la Trinxeria (1637-1694): la guerre du sel et autres*, Perpinyà: Ed. Trabucaire, 1997.

4. A(rxiu) de la C(rona) d'A(ragó), C(onsell) d'A(ragó), llig. 407, virrei al vicecanceller, 14-VI-1659. ACA, CA, llig. 409, virrei Mortara a Don Diego de Sada, secretari del CA, 5-VII, 9-VIII i 11-X-1659. ACA, CA, llig. 313, consulta del CA, 19-IX-1659.

tra, la mediocre assistència econòmica de les tropes hispanes la frontera amenaçaven amb la ruïna total de Catalunya. Tant és així que, quan, al febrer del 1660, es va discutir la possibilitat que el rebel portuguès aprofités la conjuntura del lliurament de la infanta Maria Teresa a Fuenterrabia per llançar una ofensiva, una de les mesures preses va ser desplaçar cap a Extremadura de manera urgent gairebé tota la cavalleria que quedava a Catalunya. Una mesura militarment incomprensible, només acceptable sota la llum de la falta de mitjans. De fet, al març del 1660 el virrei Mortara tot just si es torbava quan comentava que eren tropes catalanes, els terços de la Diputació i del Consell de Cent, les que guarnien les places de Girona o Vic, ja que no en tenia d'altres. Situació lamentable, perquè els francesos encara no havien evacuat les places que havien de lliurar.⁵

Per falta de mitjans dels virreis de València i, sobretot, d'Aragó, que havien de fer-se càrrec de la cavalleria que sortís de Catalunya cap a Extremadura, aquestes tropes encara van romandre sis mesos més al Principat –no van sortir fins l'octubre–, quan el virrei Mortara va demanar a Felip IV ordres estrictes d'evitar les places mortes, és a dir, pagar a soldats inexistents com a mesura dels oficials per obtenir més ingressos per mantenir-se a si mateixos i les seves tropes. Segons Mortara, s'havien produït molts excessos aquells anys, per exemple localitats que contribuïen per a vint-i-cinc soldats que mai no havien vist, quan no tenia calés ni per pagar els grans que les universitats li havien prestat per poder donar de menjar a les seves tropes. El virrei sentia pànic davant de la possibilitat que es produïssin avalots, si bé davant de la sortida de les tropes de cavalleria de Catalunya no deixés d'assenyalar: «...hanse apartado soldados y paisanos muy tiernos unos de otros, pero los soldados lo sentían más, sin duda...»⁶ Jo també ho crec. Al final, només van quedar a Catalunya quatre-cents soldats de cavalleria, la meitat dels quals va deixar el virrei de guarnició a Barcelona⁷ i els altres dos-cents van ser allotjats en terres de l'Empordà. Posteriorment, els dos-cents homes allotjats a Barcelona també es van desplaçar cap a l'Empordà, i es van allotjar a Torroella de Montgrí i la Bisbal durant nou mesos. Més tard van ser traslladats a l'entorn de Granollers, on van causar molts problemes a causa de la pobresa dels paisans i la prolongació del servei (gairebé un any).⁸

Només a les darreries de juliol del 1660 Mortara va rebre alguns diners per a les fortificacions de la nova frontera. No obstant això, la prioritat seria, clarament, la recuperació de Portugal.⁹ Felip IV va sol·licitar a l'octubre del 1660 sengles terços d'infanteria als regnes d'Aragó, València i Catalunya, quan aquesta última tenia la seva frontera completament oberta.¹⁰ I, mentrestant, tot just arribaven recursos al Principat per mantenir les seves escasses guarnicions.¹¹ Aquesta situació va obligar el virrei Mortara a demanar a la província un servei voluntari de 1.100.000 rals anuals durant quatre anys per poder mantenir les tropes del rei. Unes tropes qualificades com a «miserable gente de guerra que ha quedado aquí sin cuartel, sin alojamiento y sin tener jergón en que dormir ni el menor socorro por cuenta de Su Majestad desde que se hizo la paz». El regent de la tresoreria, Joan de Marimon, va ser l'encarregat de sol·licitar el donatiu, i va ser ràpidament acusat de pràctiques extorsionadores per aconseguir-lo. Davant de les primeres protestes, el Consell d'Aragó va reaccionar alarmat per si havia d'enfrontar-se a la possibilitat que els diputats de Catalunya viatgessin per la província per intentar acabar amb les protestes, però fent-se ressò de les possibles crítiques dels pobles. Des de Catalunya es va sol·licitar la dimissió del tresorer Marimon, no admesa pel virrei, el qual al·legava que tot eren falòrnies de mals afectes; a més, Mortara tenia molt clar que si es donava peu als diputats, «...de esto resultará que este Principado volverá a tener por su

5. A(rxiu) G(eneral) de S(imancas), Estat, llig. 2.677, consulta del C(onsell) d'E(stat), 17-II-1660. ACA, CA, llig. 409, virrei Mortara al rei, 13-III-1660. En dues missives del mes de juny comentava el virrei que encara no s'havien lliurat les places de Roses, Cadaqués, la Seu d'Urgell i Bellver per trobar-se l'enemic traient artilleria, municions, i pertrets de guerra d'elles. ACA, CA, llig. 410, virrei al rei, 12-19-VI i 31-VII-1660.

6. ACA, CA, llig. 313, consulta del CA, 3-23-VI-1660. ACA, CA, llig. 410, virrei a Don Diego de Sada, 18-IX i 9-X-1660. En una consulta del CA, el marquès de Mortara reconeixia que els paisans catalans havien mantingut les tropes el darrer any sense que aquestes cobressin gairebé res i s'havien produït alguns desencontres. AGS, Estat, llig. 4.151, amb còpia d'una consulta del Consell d'Aragó, 30-I-1660.

7. Aquells dies es va tractar la possibilitat de construir una ciutadella a Barcelona. Fins i tot, el virrei Mortara va remetre alguns informes sobre el lloc més adient per fer-ho, o bé a la part de les drassanes, amb un cost de 130.000 ducats de plata, o bé a la part del baluard de Llevant, amb un cost de 250.000 ducats. Finalment, Felip IV va decidir que les tropes que restessin a Barcelona tindrien el seu quarter a les drassanes, «(...) reservando lo que pareciera necesario para la comunicacion y seguridad del quatel, como es la puerta del Socorro, la muralla contigua a la Atarazana, la fosa de los Judíos, el fuerte de Montjuic con el baluarte del rey, que son de su distrito, y también los baluartes de Levante y Mediodía». AGS, Estat, llig. 4.151, Junta d'Estat, 28-II-1660 i Felip IV al virrei Mortara, 14-V-1661. Sobre aquest assumpte, vegeu Antoni SIMON I TARRÉS, «L'estatus de Barcelona després de la Pau dels Pirineus, presidi o ciutadella?», a *Estudis*, núm. 32, València, 2006, p. 237-262.

8. ACA, CA, llig. 411, virrei al rei, 24-IX-1661.

9. En un informe ja citat es diu: «(...) la empresa de Portugal, que de presente parece es lo que se debe anteponer». AGS, Estat, llig. 4.151, Junta d'Estat, 28-II-1660. La Monarquia Hispànica va ser derrotada pels portuguesos a les batalles d'Ameixial (1663), Ciudad Rodrigo (1664) i Montesclaros (1665).

10. En el cas de Catalunya, el general de l'artilleria Josep de Pinós va rebre 320.000 rals de plata per organitzar la lleva d'un terç d'infanteria que va arribar als 400 allistats cap al gener del 1663. El consell d'Aragó clamava per l'enviament d'altres 60.000 rals que faltaven per acabar la lleva, ja que els interessava tenir-ne fora de Catalunya una gent qualificada de «baldia» i de «pocas obligaciones». AGS, Guerra Antiga, llig. 2.005, consultes del C.G., 19-29-XI-1662. ACA, CA, llig. 317, consulta del CA, 8-I-1663.

11. ACA, CA, llig. 314, Felip IV al vicecanceller d'Aragó, 28-X-1660. Alguns informes a AGS, Estat, llig. 4.151, consulta del CE, 28-II-1660.

ídolo a la casa de la Diputación, que fue la causa de levantarse Cataluña, y será muy difícil después que Su Majestad consiga ni el menor servicio de esta Provincia», i els seus homes estarien desestimats i sense força per actuar. Felip IV es va acontentar amb recordar que si el servei fos voluntari de debò no hi hauria queixes. Les coses calia fer-les bé per no donar peu a cap crítica al govern a Catalunya.¹²

Al juny del 1661, el virrei Mortara es lamentava de la poca gent que restava de guarnició a Barcelona i les altres places, perquè a causa de la misèria que es patia «*se huyen hasta los oficiales...*». Mortara recordava que «*...en ningún tiempo puede ser de conveniencia el dejar aquella puerta y frontera de España tan abandonada habiendo en aquella provincia tantos malos humores...*» Gràcies al suport del Consell de Guerra, Felip IV va ordenar remetre 128.000 rals, quan a l'exèrcit d'Extremadura, entre el març i el maig del 1661, es van rebre 1.207.797 rals de plata. Si bé es pot argumentar que a la frontera portuguesa existia una situació de guerra oberta, també es pot dir que la Junta de Presidios d'Espanya, dependent del Consell de Guerra, considerava que els presidis catalans haurien d'estar dotats de 2.594.920 rals de plata l'any com a provisió. Una quantitat que mai no es va veure al Principat aquells anys.¹³ De fet, la segona meitat del 1661 i la primavera del 1662 van ser terribles. A Roses, cap al juny del 1661 el seu governador només tenia set soldats i els oficials de dos terços per fer les guàrdies a tot el perímetre de les muralles, quan els francesos, al seu costat de la frontera, a Perpinyà i Cotlliure, tenien tres mil homes. Segons el governador de Barcelona, Pedro Esteban Castellón, a Roses, la seva guarnició «*...están reducidos a comer hierbas silvestres nacidas en aquellas murallas, de que resultan graves enfermedades, y no sin riesgo de poder ser maliciosas...*». Barcelona estava sense seguretat a les seves portes i els posts de la muralla requerien ser reparats, sense que la ciutat invertís res en una competència que li era pròpia. Segons Castellón, des de feia un any que les tropes de guarnició a Catalunya només cobraven un quart de paga i, de vegades, no arribava per a tots.¹⁴

I la situació creada pel nou virrei, marquès de Castel Rodrigo, tampoc no hi ajudava. Fins i tot, Felip IV va ordenar, al juliol del 1662, una junta entre el virrei Castel Rodrigo i el seu predecessor, marquès d'Oliás i Mortara, de la qual va sortir un informe molt interessant sobre la defensa del Principat. Es va decidir que la guarnició de Catalunya se situés en 3.690 infants i cinc-cents efectius de cavalleria per a quan el virrei Castel Rodrigo anés a servir, però no va ser així. Les principals places serien, a més de Barcelona, que tindria dos mil infants de guarnició i dos-cents efectius de cavalleria, Hostalric, perquè cobria el camí cap a la frontera (cinquanta homes); Roses, que tindria quatre-cents homes; Cadaqués i Palamós, amb vuitanta homes cadascuna, si bé calia finalitzar les seves fortificacions; per impedir l'entrada a l'Empordà calia fortificar Figueres i posar una guarnició en temps de pau de dos-cents homes; Castellfollit necessitava seixanta homes i Camprodon, qualificat com «*(...) el puesto más importante de nuestra frontera que cubre toda la Plana de Vic...*», uns vuitanta; Puigcerdà en tenia prou amb tres-cents homes en temps de pau, però calia finalitzar les seves defenses construint tots els bastions necessaris. El castell de Bellver en tindria prou amb cinquanta homes. I una consideració interessant, «*Que para que las montañas que se comunican con la Segarra estén en freno por ser en donde en el pasado se fraguaban casi todos los motines se mantenga el castillo de Cardona con 30 hombres y un capitán*». A les riberes del Segre i de l'Ebre es mantindrien els castells de Lleida i de Garden amb cent homes, així com la plaça de Flix (vuitanta homes) i el castell de Miravet (dotze homes). Tarragona, amb cent homes, seria la darrera guarnició important, de manera que Tortosa, d'una banda, i Mequinensa, Fraga i Monsó, de l'altra, no tindrien guarnició, i enviaven les seves municions a altres places. Finalment, a la Vall d'Aran, Castell-Lleó amb cinquanta homes i el castell de València amb trenta serien les posicions defensives. Les tropes d'infanteria es podrien ajuntar amb el concurs d'un terç d'espanyols, un altre de valons, un tercer d'irlandesos i un regiment alemany, passant les tropes que llavors servien a Catalunya a la Guerra de Portugal. El manteniment de tota la guarnició de Catalunya pujaria als 2.594.920 rals l'any, com ja s'ha dit, deixant de banda el cost de la construcció de les fortificacions necessàries, i eren Puigcerdà, Figueres i Barcelona, per aquest ordre, les prioritàries.¹⁵

El marquès de Castel Rodrigo a Catalunya

Nomenat a les darreries del 1661, Castel Rodrigo encara era a Madrid a l'agost del 1662, si bé era conscient que allò que més importava a Catalunya era millorar les seves fortificacions. Fent gala d'una gran fredor, Castel

12. ACA, CA, llig. 315, consultes del CA, 11-I i 4-II-1661; virrei Mortara al vicecanceller, 22-I-1661; Mortara al rei 22-I i 5-II-1661.

13. AGS, G(uerra) A(ntiga), llig. 1.958, consultes del C(onsell) de G(uerra), 17-V i 12-VI-1661. AGS, Guerra Antiga, llig. 2.002, *Junta de Presidios* al rei, 29-VIII-1662. Aquesta quantitat era el cost de les 4.190 places de soldat, incloent-hi cinc-cents de cavalleria, de les guarnicions de Catalunya, xifra establerta per Felip IV el 1651. Vegeu AGS, *Contaduría del Sueldo*, 2a. època, llig. 354-1, «Relación de las plazas de gente de guerra que se señalaron de dotación para los presidios de aquel principado...».

14. AGS, GA, llig. 1.958, consulta del CG, 5-VI-1661. AGS, GA, llig. 2.000, Pedro Esteban Castellón, governador de Barcelona, al rei, 22-29-IV-1662.

15. AGS, Estat, llig. 4.151, Junta d'Estat, 25-VII-1662 i Felip IV al virrei Castel Rodrigo, 31-XII-1662. AGS, GA, llig. 2.031, Junta de Presidis, 3-XII-1663

Rodrigo es va negar a viatjar a Catalunya si no comptava amb un mínim de cent mil ducats de plata per a les fortificacions i la seguretat que hi hauria més diners per pagar les tropes i fer una remunta de la cavalleria. Assegurava que després de la fugida de tres-cents soldats, quan en els darrers mesos només havien arribat cent mil rals al Principat, només restaven mil homes de guarnició a tot Catalunya. Després de les pressions rebudes per part del rei, que li va assegurar que hi hauria diners, al final Castel Rodrigo va jurar el seu càrrec a Lleida ni més ni menys que el 25 de gener de 1663.¹⁶

D'altra banda, certes autoritats eclesiàstiques, com el bisbe d'Urgell, es queixaven davant del Consell d'Aragó des de finals del 1662 clamant per les fortificacions que els haurien de defensar dels francesos. Assegurava el bisbe d'Urgell, que

(...) por haberse quedado en estas partes Francia con las llaves de Perpiñán y Salses, hemos quedado descubiertos a sus invasiones y así es preciso cubrirnos con fuertes en la frontera. Por el camino real de los ejércitos están las plazas de Rosas, Gerona, Hostalric, Barcelona y Lérida. Por la montaña se puede venir a paso llano a Puigcerdà, a esta ciudad y pasar a Aragón y a esa corte sin tener quien se lo embarace fortificación, ni más gente que setenta hombres en Bellver y otros tantos aquí; hallándose los franceses con más de cuatro mil hombres bien pagados de infantería y caballería en Rosellón. Y cualquier plaza de esta montaña que ocupasen serían dueños en ella para bajar a Lérida y las demás de nuestra retaguardia. De aquí se sigue la necesidad de cerrar este paso de Cerdaña y aunque sea materia fuera de mi profesión, represento a V.S.I. no es conveniencia fortificar a Puigcerdà, sino hacerle una muy buena ciudadela, con que será muchísimo menor el gasto de hacerla y de sustentarla, fuera de que la villa, si no es los caballeros (que son muy pocos) y algunos otros son buenos vasallos de Su Magdt., el resto franceses que desean la ocasión por su mal natural viviendo aliviados y descansados y viendo a sus vecinos oprimidos y trabajados con los muchos pechos que les ha puesto Francia. La villa se podrá cercar para una invasión ordinaria y eso sólo lo podrán hacer ellos, que no es creíble cuanto sienten oír tratar de la fortificación por el freno en el que les ha de tener, y más si fuese ciudadela, de quien no pueden ser superiores como lo serían de la guarnición de la villa si ésta se fortificase, y en estas materias y las de su afecto hablan bien desenvueltamente.¹⁷

El Consell d'Aragó va manifestar la necessitat que Castel Rodrigo pogués comptar amb els mitjans suficients perquè pogués posar aquelles idees en pràctica.

El virrei Castel Rodrigo, una vegada jurades les constitucions a Lleida, es va dirigir seguidament a la frontera per fer un recorregut per les seves places. Era molt conscient que per guarnir les places catalanes tot just si quedaven mil homes, quan se'n necessitaven dos mil dos-cents com a mínim; va sol·licitar una lleva urgent a Granada, Múrcia i Màlaga de mil efectius perquè anessin a servir al Principat. Un altre problema eren els diners. El virrei havia reclamat un milió cent mil rals per invertir-los en les defenses catalanes. El Consell d'Estat, en canvi, sempre va parlar de tot just set-cents mil, quan el mateix rei assegurava haver remès tres-cents seixanta mil rals. En canvi, Castel Rodrigo, a la primavera del 1663, assegurava haver rebut tan sols dos-cents mil rals, mentre que se'n necessitaven vuitanta mil més per acabar de llevar les tropes mencionades a Andalusia i Múrcia –ja havien rebut cent mil rals per iniciar la lleva. El virrei es qüestionava quin havia de ser el seu paper en el Principat, quan tot just comptava amb setanta efectius de cavalleria i tres-cents d'infanteria per intentar tallar una possible invasió de l'enemic. Un enemic que es trobava aquarterat en el Rosselló amb uns quatre mil homes, que estaven ben proveïts i que esperaven quatre mil homes més.¹⁸

L'única solució que es va discutir per intentar trobar diners urgents i, al mateix temps, de cobrament fiable va ser demanar a la província un donatiu voluntari mitjançant cartes del rei gestionades pel Consell d'Aragó i el mateix virrei, deixant de costat totalment la Diputació, perquè no tornés a disposar de cap protagonisme polític, i especificant que demanar un servei mitjançant la convocatòria d'una Junta de Braços, com s'havia fet en els anys de Joan José i del virrei Mortara, era un mal negoci, atès que, a la pràctica, no s'aconseguien els diners aparaulats i, fins i tot, s'aprofitava la Junta per discutir altres serveis, com els allotjaments de tropes. Amb tot, el Consell d'Aragó recordaria al rei que s'havien promès a Castel Rodrigo un milió de rals que mai no van arribar, i la resposta reial va ser l'enviament de cent vuitanta mil rals de manera urgent i la promesa de remetre'n quatre-cents mil més quan es pogués. El 22 de febrer de 1663 es va engegar la petició del donatiu voluntari que, finalment, entre l'octubre del 1663 i l'abril del 1666, hauria de generar uns ingressos de 2.137.800 rals. Cal pen-

16. ACA, CA, llig. 313, virrei Castel Rodrigo a Don Pedro A. de Aragón, vicecanceller del CA, i consulta del CA, 8-VIII-1662. AGS, Estat, llig. 2.679, consulta del CE, 7-I-1663. El rei assegurava que li havien donat 360.000 rals, però el virrei reclamava 700.000.

17. ACA, CA, llig. 411, bisbe d'Urgell al vicecanceller, 12-X-1662. ACA, CA, llig. 231, consulta del CA, 26-X-1662.

18. AGS, GA, llig. 2.005, consulta del CG, 4-XI-1662. AGS, Estat, llig. 2.679, virrei Castel Rodrigo al rei, 13 i 17-II i 3-III-1663. AGS, GA, llig. 2.027, consulta del Consell de Guerra, 4-IV-1663.

sar que el pressupost mensual de l'exèrcit d'Extremadura era, el 1664, de 1.939.480 rals, i això que es feien algunes economies.¹⁹

Certament, alguns diners van arribar. En concret, cap al maig del 1663, el virrei assegurava que enviaria immediatament a Puigcerdà els cent seixanta mil rals que li havien remès des de la cort –se n'esperaven quatre-cents mil més– per treballar en els cinc baluards, una tenalla (*hornabeque*) i una mitja lluna de què constava la fortificació de l'esmentada plaça. El virrei, que havia demanat reforços de tropes, va poder enviar cap a Puigcerdà el terç d'italians del mestre de camp Jeroni D. Alés, mentre que esperava l'arribada de tropes alemanyes, perquè

(...) los españoles es vergonzosa cosa cómo se huyen y deshacen y la caballería montada de extranjeros, pues pudiendo asegurar esta plaza [Barcelona], al instante saldré en persona para dar la calor que conviene a materias de las cuales depende la seguridad de toda España.

Precisament per vetllar sobre la continuïtat de les obres si el virrei no podia absentar-se de Barcelona, es va decidir nomenar un mestre de camp general de l'exèrcit de Catalunya. L'escollit va ser Blasco de Loyola.²⁰

Els italians del terç del mestre de camp Jeroni D. Alés, juntament amb cinc-cents persones més, naturals del país, homes i dones, treballaven intensament en les fortificacions de Puigcerdà, fins i tot els dies de festa, amb llicència prèvia. Però, com sempre, la manca de diners podia acabar amb tots els esforços, ja que només havien arribat 220.000 rals per a fortificacions dels 560.000 promesos, i 120.000 rals més per mantenir les tropes, una quantitat molt minsa. El virrei exclamava el mes de juliol «(...) *que aquello está reducido al último extremo, manifestando alguna desconfianza de los naturales y refiriendo cuan falto está de soldados y los pocos que hay se desharán totalmente si no se les asiste con prontitud...*» Fins i tot, durant aquell mes el virrei no havia pogut lliurar a les seves tropes el pa de munició i no tenia diners per treballar en els defenses de la Marina, com ara Roses, Cadaqués o Palamós.²¹

Per la seva banda, el mestre de camp general, Blasco de Loyola, informava des de Puigcerdà en el sentit que els francesos enviaven tres mil homes a canviar la guarnició del Rosselló, i com que als francesos no els agradaven aquelles obres de fortificació,²² tots vivien amb el recel d'un atac sorpresa d'aquests, tenint en compte que a Puigcerdà li faltaven, a més de finalitzar les seves obres, l'artilleria i les municions necessàries per assegurar la seva defensa.²³ Tampoc no hi havia mitjans per defensar Camprodon, quan es necessitava, a més, una companyia volant de cavalleria per vigilar la frontera. En carta a Loyola, el virrei Castel Rodrigo es queixava amargament dels cinc mesos que feien que faltava la paga sencera de les seves tropes i conclouia:

Todas las resoluciones son bonísimas, las ejecuciones pésimas y ya no habrá presto modo que, de su propia mano, en carta a don Blasco de Loyola, se atrevía para quien enviar [dinero] pues se va la gente toda por no perecer de hambre y así quedamos a la discreción de los enemigos.

El Consell d'Estat, a la vista d'aquests missatges que arribaven des de Catalunya, va respondre que tota l'ajuda que es pogués remetre al Principat era molt necessària, ja que el control de la província estava en perill, mentre que Felip IV arribaria a dir en la seva resolució que havia manat a la Junta de Presidís i al governador del Consell d'Hisenda que donessin comptes de tot el que, en compliment de l'acordat, s'havia fet.²⁴

El cas és que no s'havien remès a Catalunya ni els mil castellans promesos a començaments d'any, ni molt menys els reforços d'alemanys procedents de Milà, quan, a més, des del setembre del 1663, Felip IV va demanar

19. ACA, CA, llig. 317, consultes del CA, 20-II i 6-IV-1663. ACA, CA, llig. 413, virrei al rei, 17-III-1663. ACA, CA, llig. 451, memorial de Pere Montaner sobre el donatiu voluntari, 27-I-1664. AGS, GA, llig. 2.053, «Relación de lo que importa la paga y socorro...» de l'exèrcit d'Extremadura durant un mes, 16-II-1664.

20. AGS, Estat, llig. 2.679, virrei de Catalunya al rei 12-V-1663 i consulta del CE, 7-VI-1663.

21. AGS, Estat, llig. 2.679, consulta del CE, 12-VI-1663. ACA, CA, llig. 318, consulta del CA, 18-VI-1663. AGS, GA, llig. 2.028, consulta del CG, 2-VII-1663. AGS, Estat, llig. 2.680, consulta del CE, 28-VII-1663.

22. A l'estiu del 1663, els francesos ja disposaven d'un mapa de les fortificacions que es feien a Puigcerdà. Vegeu Alain AYATS, *Louis XIV et les Pyrénées Catalanes de, 1659 à 1681...*, op. cit., p. 95.

23. Gràcies a un informe de l'agost del 1663 sabem que a les places catalanes i aragoneses hi havia en existència cap al 1661 108 peces de bronze muntades, mentre que les desmuntades sumaven 155 i les que es trobaven fora de servei eren 53. Per la seva banda, tota l'artilleria de ferro existent, 110 peces, es trobava desmuntada. De mosquets i arcabussos en servei n'hi havia 3.481 i 2.136, respectivament, mentre que el nombre d'aquest tipus d'armes que necessitaven ser arreglades arribaven a les 8.200 unitats en el primer cas i a les 2.850 unitats en el segon. AGS, GA, llig. 2.030, consulta del CG, 13-VIII-1663. Segons Alain Ayats, a les places del Rosselló (Perpinyà, Salses, Cotlliure i al castell de Sant-Elm) segons els inventaris realitzats el 1661 i el 1662 hi havia 118 peces d'artilleria, la major part fora de servei. D'altra banda, només es van fer algunes petites reparacions a les fortificacions de Salses i Perpinyà cap al 1664 amb un cost de 8.000 lliures *tournois*. Alain AYATS, *Louis XIV et les Pyrénées Catalanes de, 1659 à 1681. Frontière politique et frontières militaires*, Canet: Ed. Trabucaire, 2002, p. 101-104.

24. AGS, Estat, llig. 2.680, consultes del CE, 28-VII i 1-9-VIII-1663.

terços al regnes de la Corona d'Aragó i a Sardènia per lluitar a Extremadura. Per falta de diners, fins i tot dos-cents reclutes fets a Màlaga encara estaven al port de la ciutat esperant ser traslladats al Principat cap al gener del 1664, on mancaven molts homes, com estem veient, i com va comprovar el mateix virrei Castel Rodrigo en un viatge per la frontera a l'octubre. En relació a Roses, havia decidit

(...) se ponga en mejor forma aquella fortificación y dejándolo dispuesto; hanse socorrido las guarniciones, y las que se han de hacer en Figueras quedan diseñadas y concertados los materiales, con harto ahorro, para empezarlas en juntándose el dinero el dinero del donativo que a este fin ha hecho el Principado. Puigcerdá es una gran plaza y se ha trabajado en su fábrica lo que no es creíble ni parece cabe en el tiempo que ha que se dio principio a ella, y estando acabado lo poco que resta para perfeccionarla no será inferior a la de Perpiñán...²⁵

El virregnat de Vicente Gonzaga (1664-1667)

A començaments del 1664 el nou virrei de Catalunya, Vicente de Gonzaga i Doria, explicava al Consell d'Estat com havia trobat la situació militar a Catalunya, assenyalant la «*necesidad y miseria de aquellos pobres soldados, que andan descalzos, casi desnudos y obligados a pedir limosna por las calles y a las puertas de los conventos*». El drama és que l'arribada d'un nou virrei no es va traduir en l'enviament de més mitjans econòmics a Catalunya, quan Gonzaga no va poder pagar les tropes ni al gener ni al febrer del 1664. El Consell d'Estat reclamaria davant de l'assentista Ventura Donís, compromès amb Felip IV per a l'enviament de les pagues mensuals de les tropes de l'exèrcit de Catalunya. Aquest, si bé al·legava que no havia rebut vuit-cents mil rals que li devien, en va poder enviar al virrei Gonzaga dos-cents deu mil, dels quals 135.000 eren per al pa de munició i el manteniment de la cavalleria que restava al Principat, i la resta, 76.000 rals, es podrien invertir en les defenses de Puigcerdá. Però sembla que aquestes promeses tampoc no es van complir del tot, perquè a l'abril Ventura Donís tan sols havia remès una paga per a les tropes de Catalunya de les cinc darreres. En canvi, els francesos duïen tres mil suïssos cap a la Provença i els embarcaven a Toló i Marsella, on s'afanyava la flota gal·la, en una extraordinària exhibició de força. Per aturar una possible invasió del Principat, el virrei Gonzaga disposava de dues companyies de cavalleria per defensar Puigcerdá, tres per fer idèntica tasca a l'Empordà, sobretot defensant l'entorn de Roses, i sis companyies més que se situaven a Barcelona i la reguarda.²⁶

Per a les fortificacions, el virrei Gonzaga era conscient que, bàsicament, depenia del donatiu voluntari de Catalunya. La recaptació del primer any –uns set-cents mil rals– i un quart de milió de rals aportats pel rei s'havien d'invertir en les fortificacions de Puigcerdá, Roses, Camprodon i Castellfollit, per aquest ordre, mentre que l'aportació del donatiu català dels restants dos anys s'invertiria en les defenses de Figueres, «*dejando de hacer la ciudadela que había pensado*». També s'havia decidit derruir les defenses malmeses de Castelló d'Empúries i invertir alguna cosa en les de Cadaqués, el millor port de tota la zona, i Palamós, així com portar a la frontera totes les municions que hi havia a Catalunya, on serien de més utilitat. Però, a més que una part de les obres defensives fetes a Puigcerdá durant el 1663 s'havien perdut durant l'hivern, tothom era conscient de dues coses: primer, que sense continuïtat cap d'aquelles obres no s'acabarien mai. I, segon, que tan sols amb els diners del donatiu català no n'hi hauria prou per finalitzar cap de les dites obres, de manera que l'esforç econòmic de la Monarquia era insubstituïble. Però, cap al juny encara no havien arribat els dos-cents cinquanta mil rals per a fortificacions promesos pel rei per a Puigcerdá, quan el Consell d'Estat avaluava en 820.000 rals els necessaris per finalitzar les obres de Puigcerdá i la resta dels presidis de Catalunya.²⁷

De fet, els diners per continuar les obres a Puigcerdá no arribarien en el transcurs del 1664. El mes de juny, a les tropes de l'exèrcit de Catalunya ja els devien 860.000 rals de plata de les seves pagues, raó per la qual el virrei Gonzaga es plantejava si hi havia algú prou assenyat que permetés que les portes de les fortificacions catalanes estiguessin en mans d'uns soldats que es morien de fam. A més, argumentava el virrei, ningú no voldria servir el rei en el Principat si circulava la notícia de l'«*[h]orror y desventura que allí se pasa*». El Consell d'Estat, per la seva banda, no sols veia el perill del veïnatge de França, sinó també que

...vastaba el peligro que hay entre los naturales cuyo desafecto es digno de toda atención. Y ya que en toda la frontera de Portugal no hay una almena que resguarde a estos reinos, no debe V. Magd. permitir que Cataluña se halle tan desprevénida y la gente que la sirve de guarnición tan necesitada.

25. AGS, Estat, llig. 2.680, consulta del CE, 15-IX-1663. ACA, CA, llig. 321, virrei Castel Rodrigo a Don Diego de Sada, 20-X-1663. ACA, CA, llig. 316, Felip IV al vicecanceller, 17-IX-1663. AGS, GA, llig. 2.029, consulta del CG, 21-IX-1663. AGS, GA, llig. 2.052, consulta del CG, 6-II-1664.

26. AGS, Estat, llig. 2.681, consultes del CE, 1-11-22-III i 19-IV-1664. AGS, GA, llig. 2.053, consulta del CG, 12-IV-1664.

27. ACA, CA, llig. 318, Don Vicente Gonzaga al rei, 31-V-1664. ACA, CA, llig. 416, Don Pedro Montaner al vicecanceller, 31-V-1664. AGS, GA, llig. 2.054, Don Vicente Gonzaga al rei, 7-VI-1664. AGS, Estat, llig. 2.681, consulta del CE, 25-VI-1664.

I per acabar d'arreglar les coses, a mitjan juliol, el virrei Gonzaga informava que el governador del Rosselló havia realitzat un reconeixement de la frontera i per realitzar l'opòsit de la plaça de Puigcerdà havia triat el lloc del castell de Bulqueria, situat en el coll de la Perxa. Després d'aquelles notícies, Gonzaga reclamava que si no arribaven els dos-cents cinquanta mil rals promesos, si més no que en fossin cent vint mil. A l'agost era el Consell d'Estat el qui lamentava la situació, ja que s'havien de preferir les fortificacions de Catalunya a qualsevol altra, en tancar la frontera més perillosa, i si l'assentista V. Donís no acomplia amb els seus compromisos, calia fer-hi alguna cosa, atès que els diners que estava enviant tot just si servien per aguantar mínimament la situació, però no per desenvolupar una bona política defensiva.²⁸ El cas és que cap a l'octubre Gonzaga no havia rebut els quatre-cents mil rals que Ventura Donís havia de remetre per als presidis de Catalunya, ni tampoc diners per a les tropes de guarnició, i el que estava succeint és que els soldats de cavalleria, tan mal assistits com tantes vegades s'havia representat, «*hacen mil robos*», una situació que només es podia resoldre o bé assistint-los, i per a això li faltaven mitjans, o bé castigant-los, però això últim era difícil si el principal mitjà punitiu, la mateixa cavalleria, era qui realitzava els excessos, i tampoc no tenia diners perquè actuessin els jutges de cort; el virrei Gonzaga recelava que passés qualsevol desgràcia, «*...porque los naturales no son ángeles y seguirán el ejemplo de los militares, y puede ser crezca tanto el número que después dé en qué pensar*».²⁹

Al començament del 1665, el virrei Gonzaga es queixava que, des que servia en aquell càrrec, només havia rebut 772.330 rals de plata, quan se li havien d'haver enviat 2.369.400 rals. El culpable era l'assentista Ventura Donís, que, si bé gaudia de consignacions monetàries suficients, al·legava qualsevol pretext per evitar enviar diners a Catalunya. El resultat, com ja s'havia assenyalat en altres ocasions, era que les tropes de guarnició vivien en la misèria més absoluta i les obres a les places no s'acabaven. Aquest aspecte, sabut i acceptat per tots els consellers, ja fossin d'Estat, Guerra o d'Aragó, no va suposar una major pressió per part de Felip IV cap als seus assentistes, que havien d'atendre la Guerra de Portugal així mateix, sinó cap als regnes de la Corona d'Aragó, que, d'altra banda, també havien de col·laborar en el manteniment de l'exèrcit d'Extremadura. El resultat era que en una plaça com Puigcerdà, en la qual portaven gastats 1.450.000 rals d'ardits (uns 850.000 rals de plata castellans), encara faltaven per finalitzar la meitat de les obres.³⁰

A inicis de l'estiu del 1665, el virrei Gonzaga es va trobar que cap de les seves reclamacions de l'any anterior no s'havien complert: no s'havien remès els dos-cents cinquanta mil rals promesos per Puigcerdà –Gonzaga es conformava amb cent vint mil–, ni tampoc més reforços de tropes, de manera que els molts fugits durant l'hivern a causa de la fam i la falta de pagues no havien estat reemplaçats. Gonzaga va reclamar cinc-cents o sis-cents castellans de recluta per al presidi de Puigcerdà i els diners tan necessaris, ja que tots els Consells –d'Estat, Guerra, d'Aragó– eren conscients que no s'havien enviat mitjans a Catalunya. Dels tres, potser va ser el Consell d'Aragó el més bel·ligerant, i reclamà la urgent necessitat d'acabar la fortificació de Puigcerdà, recompondre Camprodon –amb un cost de dos-cents cinquanta mil rals– i fortificar Figueres, Cadaqués, Roses i Palamós, ja que el rei havia decidit que totes conformaven el sistema defensiu de la nova frontera catalana, «*Y aunque no se han dado principio a ellas, que necesitan de años y crecidísimas cantidades de dinero si se deben acabar*». A més, aquell estiu els francesos mobilitzaven una flota de vuit vaixells i onze galeres amb dos mil soldats embarcats a més de les seves tropes, en principi per anar contra Berberia, però es donaren ordres de vigilància extrema a tota la costa del Mediterrani hispà. Aquesta contingència va servir al Consell d'Aragó per insistir davant del rei en el sentit que encara que s'enviés de cop tot el diner necessari per acabar les obres a les fortificacions catalanes, ja no hi havia temps per arreglar-les, ni tampoc tropes suficients per defensar el territori d'una possible invasió, terrestre o marítima. El virrei Gonzaga assegurava que només disposava de sis companyies de cavalleria per defensar la costa, dues més de presidi a Barcelona i dues més a Puigcerdà, i aquestes no les podia treure d'allà, i la infanteria era la que llavors tenia a Barcelona, Puigcerdà i Roses –la resta de les places estaven sense guarnició, gairebé–, de manera que, en cas necessari, o bé utilitzava aquesta o bé les milícies del Principat. Evidentment, el Consell d'Aragó deixava oberta aquesta darrera possibilitat per obligar Felip IV a respondre. Aquest, el mes de juliol, va assegurar al virrei Gonzaga que hi hauria diners per les fortificacions catalanes i tres-cents o quatre-cents homes de recluta, que es farien en terres d'Aragó, Conca i Guadalajara.

28. AGS, Estat, llig. 2.681, consultes del CE, 29-VI, 31-VII i 2-IX-1664. ACA, CA, llig. 318, consulta del CA, 4-VII-1664. AGS, GA, llig. 2.055, consulta del CG, 11-VII-1664.

29. AGS, GA, llig. 2.056, consulta del CG, 2-X-1664. ACA, CA, llig. 415, virrei Gonzaga a Don Diego de Sada, 11-X-1664. ACA, CA, llig. 318, consulta del CA, 5-XI-1664.

30. AGS, GA, llig. 2.083, consultes del CG, 15-I i 26-III-1665 i virrei Gonzaga al rei, 28-III-1665. Segons el virrei Gonzaga, durant el virregnat del marquès de Castel Rodrigo es van treballar 9.324 canas cúbiques de muralla i 5.639 de terraplè, de les quals 764 de muralla es van arruïnar per construir-se a l'octubre i al novembre, «*...en que el frío no dio lugar a que la cal prendiese y queda una cortina no muy segura, que es la que cae entre los baluartes [de] Santo Domingo y San Bartolomé*», mentre que durant l'any que portava Gonzaga com a virrei al Principat s'havien acabat 3.257 canas cúbiques de muralla i 9.000 de terraplè. Restaven per acabar 9.825 canas de muralla i 12.000 de terraplè.

I no solament patien les places principals: per exemple, el capità Rafael Subirà, que comandava la guarnició de Castell-Lleó –que per al Consell d’Aragó era la clau d’Aragó i de Catalunya–, es queixava que els seus homes feia anys que no estaven assistits correctament. I, per mala sort, un llamp havia caigut en el polvorí del castell de Bellver, que va fer que la meitat volés per l’aire.³¹

La situació era tan greu que al setembre del 1665 el Consell d’Estat va reconèixer les mancances defensives de Catalunya com no ho havia fet fins llavors. Si bé aquell any el virrei Gonzaga havia pogut acabar una mitja lluna a Roses i pensava que Puigcerdà podria quedar en una situació de defensa acceptable, però allò no bastava per frenar cap invasió, tenint en compte que, per exemple, els tres-cents o quatre-cents castellans de recluta sol·licitats només servirien per posar sentinelles a les places catalanes, i poc més. Però s’havien d’acabar les fortificacions de Camprodon, Berga, Castellfollit, el castell de València i Castell-Lleó, i assegurar, a més, la Seu d’Urgell i Figueres, així com Cadaqués, Roses i Palamós a la costa, i, per fi, Lleida i Barcelona, sense esmentar ja la rereguarda. Se sabia que es necessitarien anys, a més dels diners que sembla que no hi havia, per posar en bona defensa Catalunya, i considerava que una guarnició suficient eren uns cinc mil o sis mil homes d’infanteria, així com de mil a mil cinc-cents de cavalleria, a més de les milícies de la província. L’única solució, de moment, per a Gonzaga era enviar la gent que demanava i els diners per mantenir-la, i a poc a poc s’anirien fent les fortificacions.

El Consell d’Estat, per contestar al virrei Gonzaga, explicà que en temps de pau es va pensar que la guarnició de Catalunya s’hauria de situar en quatre mil infants i cinc-cents efectius de cavalleria, i en aquells dies només quedaven mil infants i tot just cent cinquanta de cavalleria; quan a més, el perill d’invasió era alt atès que al Principat hi havia «...tan declarados malos humores, que de tres partes de naturales son las dos inclinados a Francia, con que según esto es necesario mayor aplicación a la conservación de la provincia...» El marquès de Mortara, en vot particular, va suggerir enviar aquell hivern alguna porció de cavalleria d’Extremadura, així com algun cos d’infanteria de nacions, que més tard es podria enviar de tornada per mar a Cadis. Per a Mortara no n’hi havia prou amb la fortificació de Puigcerdà, que era important, sinó que s’havia de fer la de Figueres, per tancar l’avanç enemic des del Portús. El rei no veia clar treure cavalleria d’Extremadura, però sí enviar tropes d’infanteria de nacions.

Aprofitant aquest context favorable per fer crítiques, Vicente Gonzaga va explicar que els *asientos* de gra i de diners signats per Ventura Donís havien fallat escandalosament, de manera que «...se van huyendo los pocos soldados que habían quedado de infantería y caballería y suceden robos y desórdenes en los caminos reales, ciudades, villas y lugares sin que baste el castigo a remediarlos porque, Señor, la última necesidad vence la ley». A més, totes les cartes remeses demanant remei, i mitjans, doncs, havien estat ignorades fins llavors; i, de fet, en lloc d’enviar-li els 215.410 rals mensuals per als presidis de Catalunya, que a més era la meitat del consignat per al marquès de Castel Rodrigo quan també va servir com a virrei a Catalunya, el que s’havia fet era ajustar amb Ventura Donís l’enviament de només vuitanta mil rals al mes, amb la qual cosa es perdien 135.410 en cada paga. Només al gener i febrer del 1665 van entrar 233.540 rals, i des de llavors tot just noranta-cinc mil rals més fins a l’agost, en total 329.120 rals, quan hi haurien d’haver arribat 1.723.280 fins a aquest darrer mes. De manera que a Catalunya, fossin ports de mar o defenses de terra, tot era desemparament, misèria i una falta absoluta de mitjans de guerra de tot tipus.³²

A l’octubre, si bé van arribar alguns diners –92.832 rals– i grans –1.780 cafissos de blat i els mateixos d’ordi–,³³ les necessitats eren tals que Gonzaga va poder comprar tot just alguns uniformes, mantes i algunes màrfeques per a les seves escasses tropes. I conclouia:

Véome, como siempre, sin dinero, sin pan ni cebada (...), sin saber qué comerán hombres y caballos el primer día de noviembre, sin medios para mejorar las fortificaciones de las plazas, remediar la falta de víveres de reserva, cuarteles, estacadas y tanto como piden para resguardarse, sin poder acabar de vestir y prevenir un desdichado jergón, una manta en que descansen y se reparen del excesivo frío que padecen estos pobres soldados debajo de los Pirineos, sin poder dar un real de socorro a ningún oficial, ni soldado, debiéndose a la misericordia divina que no se haya ofrecido novedad que diese a conocer los riesgos y daños a que está expuesta Cataluña....

31. AGS, GA, llig. 2.083, consulta del CG, 20-V-1665. ACA, CA, llig. 319, consultes del CA, 27-V i 10-VII-1665. AGS, Estat, llig. 2.682, consulta del CE, 7-VI-1665. ACA, CA, llig. 418, Gonzaga al rei, 20-VI-1665. AGS, Estat, llig. 2.683, consulta del CE, 9-VII-1665 i Felip IV a Gonzaga, 14-VII-1665. AGS, GA, llig. 2.085, consulta del CG, 15-VII-1665.

32. AGS, Estat, llig. 2.683, consulta del CE, 5-IX-1665. ACA, CA, llig. 417, copia de carta de Don Vicente Gonzaga al rei, per via del CG, 12-IX-1665.

33. De fet, els *asientos* de grans de V. Donís l’obligaven a lliurar nou-cents cafissos de blat i els mateixos d’ordi cada mes, però fins a l’agost del 1665 només havia lliurat 3.200 cafissos de blat i 3.100 d’ordi, de manera que el dèficit era de 4.000 cafissos de blat i 4.100 d’ordi. ACA, CA, llig. 418, virrei Gonzaga a la reina governadora, 19-XII-1665.

Gonzaga va repetir dos cops que no seria culpa seva si el Principat es perdia si no se li enviaven els mitjans de guerra necessaris per a una defensa acurada.³⁴

Després de la mort de Felip IV, la situació no va canviar gens ni mica. En missives dirigides a la seva vídua, Mariana d'Àustria, el virrei Gonzaga reclamava l'enviament de mitjans de guerra de manera accelerada, ja que arribaven notícies dels moviments de tropes de França al Rosselló i també de com alguns del seus oficials obtenien informació sobre la situació en què es trobaven les places de la frontera catalana. Com que la desprevençió era tan acusada –faltaven fins i tot queviures a les places–, Roses, Camprodon i Cadaqués podrien caure amb molta facilitat, ja que els francesos tenien moltes tropes a Perpinyà, com s'ha dit, i Gonzaga era conscient que ni amb el concurs de les galeres d'Espanya i d'Itàlia en servei a Catalunya no podria fer res, ja que no tenia tropes per traslladar cap als ports del nord. Com a mínim s'havien d'enviar cinc-cents homes a les fortificacions, i si fossin mil molt millor, però tenint el pa de munició per sustentar-los abans, perquè a Catalunya no tenia res per donar de menjar a les tropes.

En un altre informe del mes de novembre, el virrei Gonzaga assenyalava que les tropes d'infanteria no arribaven a mil dos-cents homes i els soldats muntats a dos-cents, i que les guarnicions per a les places de la frontera haurien de sumar uns 3.405 homes, només per a guardes, sentinelles i un mínim escamot a la reserva per impedir una sorpresa; només Roses necessitaria dos mil homes per defensar-se d'un atac, i mil infants més per abrigar la cavalleria i cobrir Girona; que s'havia d'escriure als governadors de Flandes i Milà perquè el primer reclutés mil valons per al terç del mestre de camp Gerard Diemberg, i el segon cinc-cents homes per al terç del mestre de camp Jeroni D. Ales i vuit-cents alemanys per als regiments d'Erasme Couvarem i Reinaldo de Boisbernard, tots els quals servien a Catalunya. També calia que el virrei de Nàpols remetés cinc-cents napolitans i les municions que se li havien demanat i que el comissari general d'Espanya disposés una recluta de vuit-cents castellans. En total, 3.600 homes. Tals eren els camins més breus per enviar-li reforços de tropes d'infanteria, a més de cinc-cents cavalls més; d'altra banda, en el Llenguadoc es feien lleves de manera ininterrompuda, raó de més per fer el mateix.

La primera reacció de Mariana d'Àustria, l'enviament de mil soldats de cavalleria a allotjar-se aquell hivern a Catalunya, ràpidament va ser contestada pel virrei Gonzaga recordant «...*los inconvenientes que por esta misma causa sucedieron el año de [16]40 que aún tanto más se deben [h]oy recelar cuanto la necesidad puede dar pretexto al sentimiento...*» Però no va enviar diners, per desesperació del virrei, que veia com ni la seva demanda de 60.000 rals per posar queviures a les places, ni per donar menjar a les seves tropes els mesos de novembre i desembre van ser ateses. El virrei es conformava amb alguns diners per poder treballar una mica a Roses –on feien una estacada mentre treballaven en les mitges llunes i els terraplens de la plaça–, a Puigcerdà i Camprodon. Per a Gonzaga, França, que havia doblat segons les seves notícies el nombre de tropes al Rosselló, podia en vint-i-quatre hores atacar per sorpresa Roses o Camprodon, i en vuit dies podia caure tot Catalunya.³⁵

Al gener del 1666, el virrei Gonzaga va estar en disposició d'informar la reina governadora sobre el que s'havia fet fins llavors. I la situació, si no fos terrible, seria ridícula: tots els reforços havien consistit en 240 italians que van arribar amb les galeres de Gènova, dels quals uns quaranta ja havien causat baixa per deserció o malaltia; només s'havien remès 52.000 rals per mantenir les tropes i 65.761 rals de plata per a les fortificacions repartits de la manera següent: Puigcerdà 19.200 rals; Roses 14.880; Camprodon 2.640 rals; Lleida 2.153 rals; Castell-Lleó 3.200 rals i 23.688 més per fondre artilleria per a Puigcerdà. No havien arribat les municions que li haurien d'haver remès des de Nàpols, ni els trenta mil rals per refinar la pólvora en existència, ni els seixanta mil rals per a la reserva de queviures. En definitiva, el virrei Gonzaga volia deixar molt clar que si l'enemic doblava els seus esforços de guerra al Rosselló i a ell no se li remetien mitjans molt urgents abans de març, no sabia el que podria passar a Catalunya, perquè

...todo lo que está a la frontera queda aventurado y a arbitrio de quien acometiére tomar empeño en la parte que estuviere menos prevenida, y no por culpa mía, que desde ahora me descargo de cuantos inconvenientes pudieren sobrevenir si el celo indiscreto y la pasión de mirar a luz más viva de la que fuera justo me hace exceder en esta representación, suplico a V. Magdt. puesto a sus Rs. Pies que lo permita a un criado tan antiguo y que con tan buena ley y tan buenos sucesos ha servido tantos años cuando en el estado presente juzga aventurado el antemural de España y su propia honra, teniendo justos motivos para recelar que no logren estas instancias más mejor fruto en su Rl. Servicio en el breve tiempo que hay de aquí a mediados de marzo de lo que he experimentado en las incesantes que he hecho desde 27 de septiembre a acá.

34. ACA, CA, llig. 418, V. Gonzaga a la reina, 3-26-X-1665.

35. AGS, Estat, llig. 2.683, V. Gonzaga a Don Pedro Fernández del Campo y Angulo, secretari del CE, 12-XII-1665 i consulta del CE, 31-XII-1665. ACA, CA, llig. 319, consulta del CA, 20-XI-1665 i reina governadora al vicecanceller, 27-XII-1665. ACA, CA, llig. 418, còpia de carta del virrei Gonzaga a la reina governadora, 9-XII-1665; virrei Gonzaga a la reina governadora, 10-19-XII-1665 i 2-16-I-1666. ACA, CA, llig. 320, consultes del CA, 14-26-I-1666. AGS, Estat, llig. 2.684, consulta del CE, 22-I-1666.

El Consell d'Estat demanava a la reina, a la vista de tantes i tantes notícies que hauria guerra, en quina situació es trobaven els *asientos* per a Catalunya, atès que aquesta era una peça clau en la defensa de tota la Monarquia. La regent assegurava que es feia tot el possible per remetre mitjans de guerra, sobretot queviures per a Roses i Puigcerdà.³⁶ Però no va ser així quan el virrei Gonzaga va insistir un mes més tard en, gairebé, els mateixos termes, assenyalant que no sols no havia arribat cap quantitat significativa de diners –només s'havien remès 64.000 rals, quan l'*asiento* signat obligava Sebastián de Oleaga a remetre'n 441.870–, sinó que poc a poc s'anaven perdent les obres que s'havien fet fins llavors per falta de continuïtat, i, a més, si es feia l'esforç de remetre tropes que anessin a Catalunya amb els seus manteniments assegurats, ja que «no es de mi obligación hacer recuerdo a V. Magd. de los inconvenientes que por la misma falencia sucedieron el año de [16]40 cuando el estado de las cosas [h]oy pueden suministrar mayores motivos...»

Un bon exemple del que estava passant era la situació defensiva de Palamós. Segons el seu governador, J. Villa, les defenses exteriors de la plaça restaven sense aixecar, tot just si eren fonaments, quan tan sols una gran quantitat de tropes podrien, doncs, defensar la posició, i tenia tota l'artilleria sense muntar, amb una molt minsina capacitat per disparar llavors, ja que al segon dispar la peça cauria a terra. I el més trist és que només disposava de dos artillers en servei per a tota la plaça. Els magatzems per als queviures, la pólvora, etc., estaven pràcticament en ruïnes i sense possibilitat de reparació. Però, potser encara pitjor que tot això eren les notícies que li arribaven des de França en el sentit que hi hauria guerra contra Espanya.³⁷

El cas és que al març del 1666, el virrei Gonzaga informava que els francesos havien fet arribar deu companyies de cavalleria i vint-i-quatre de infanteria al Rosselló, mentre que ell no havia rebut ni les tropes ni els diners demanats. No sols això, quan des de la cort asseguraven l'enviament de cinc-cents cavalls de l'exèrcit d'Extremadura a València per si era necessària la seva intervenció en Catalunya, Gonzaga, que havia servit vint-i-vuit anys a la cavalleria lleugera, primer va sol·licitar els mitjans necessaris per mantenir-los sense haver d'allotjar les dites tropes a Catalunya –una vegada més el fantasma de 1640– i, en segon lloc, va dir que la cavalleria enviada havia de ser espanyola, perquè si era llombarda, si no estava ben assistida es passaria a l'enemic. El Consell d'Aragó va sol·licitar l'enviament immediat de les tropes ja reclamades pel virrei, així com de cinc-cents infants castellans. El Consell d'Estat pensava que mentre les galeres d'Espanya i Itàlia fossin a la costa catalana no hi hauria perill, però si havien de marxar, llavors sí que els cinc-cents cavalls que estaven a València haurien de sortir cap a Catalunya, ben assistits, això sí. La resposta de la Corona va ser signar un nou *asiento* amb Ventura Donís per valor de 6.319.000 de rals per als presidis d'Espanya a comptar des de primers d'abril del 1666 i Francesc Montserrat i Vives en signà un altre per valor de 68.000 fanegues de blat i ordi per a l'exèrcit del Principat per al 1666. Però poc podien aquestes mesures convèncer el virrei Gonzaga, ja que aquest va decidir fer una remunta de la cavalleria a la mateixa Catalunya, comprant tres-cents cavalls al Principat, reclutar gent *in situ* per omplir les onze companyies de cavalleria en servei i demanar al mateix temps l'arribada de quatre-cents reclutes castellans per cobrir Roses. Aquesta lleva no s'havia acomplert el mes de desembre, quan s'havien gastat els 120.000 rals pressupostats i només van arribar 253 homes dels quatre-cents.³⁸

Les notícies arribades des de la frontera, transmeses pel mestre de camp Pablo de Parada al governador Gabriel de Llupià cap a finals d'abril, no eren gens tranquil·litzadores. A l'entrada de tropes de guarnició al Rosselló, les quals «*contemporizan grandemente con el país pagando hasta el forraje y que todos publican se quitará el pecho de la sal...*», s'afegia el fet que els francesos estaven proveïnt una armada a Toló amb trenta-set navilis de guerra, vint de mercaders noliejats, dotze *brulotes* de foc i dotze galeres. Amb aquell exèrcit, França podria atacar Catalunya en qualsevol moment, sobretot, pensava Pablo de Parada, si Espanya signava la pau amb Portugal i, posteriorment, buscava l'aliança amb Anglaterra. I si això fos així, seria molt poc el que es podria fer a la frontera catalana, on totes les defenses exteriors de les places estaven per acabar, on faltaven mitjans de guerra a tot arreu i la població estava desanimada per la falta d'efectius que la poguessin defensar. A més, Pablo de Parada assegurava que corrien veus que assenyalaven que Madrid no remetia prou tropes a Catalunya «*...por no mostrar desconfianza, quando ha sido siempre estilo el armarse el que ve que su vecino lo hace*». L'única solució, a més de remetre molts diners, tropes i arreglar, per exemple, l'artilleria, era ficar «*gente de la segura del país*» en places com Roses o Palamós, per exemple. Però Parada era molt pessimista, ja que estava convençut que si els francesos volien, amb les tropes que tenien en la Guiana –vuit mil infants i dos mil efectius de cavalleria aprestats–, «*(...) con ellos se nos vendrá a Girona y Palamós, que si están en el estado que hoy se hallan no le pueden hacer ninguna resistencia...*» S'havia treballat una mica més a Puigcerdà, Camprodon, Castellfollit i Roses, i

36. ACA, CA, llig. 418, virrei Gonzaga a la reina gobernadora, 23-30-I-1666. AGS, Estat, llig. 2.684, consulta del CE, 2-II-1666.

37. AGS, GA, llig. 2.086, virrei Gonzaga a la reina gobernadora, 23-I-1666. ACA, CA, llig. 418, virrei Gonzaga a la reina gobernadora, 20-II-1666. AGS, Estat, llig. 2.684, virrei Gonzaga a la regent, 6-III-1666.

38. AGS, Estat, llig. 2.684, consultes del CE, 13-23-III i 20-IV-1666; ACA, CA, llig. 320, consultes del CA, 19-26-III-1666 i la reina gobernadora al vicecanceller, 26-IV-1666. AGS, GA, llig. 2.112, consulta del CG, 17-XII-1666.

potser per Sant Joan estarien en millor defensa, però faltaven molts més mitjans. Per a Pablo de Parada, la situació d'urgència que es vivia reclamava l'arribada de cinc-cents efectius de cavalleria i cinc-cents més d'infanteria de Castella, que la Diputació i la ciutat de Barcelona llevessin els seus terços i, fins i tot, que els terços dels regnes de València i d'Aragó anessin a servir a Catalunya en lloc de Portugal; només d'aquesta manera es podria defensar millor la frontera. Si no es feia així, i l'enemic atacava per Palamós, Girona i Hostalric, i queien aquestes places, farien «...dos campañas con buenos sucesos en las Armadas de mar y tierra para echarlos fuera...».³⁹

La situació particular viscuda a Puigcerdà també era bastant lamentable. Segons una missiva de Joan de Mir al vicecanceller d'Aragó, aquest es feia ressò de

...la poca seguridad de la palabra de los franceses y su mucha ambición y la poca seguridad de esta plaza por no estar aún en buena defensa y que nunca más peligro tenía que ahora, que tampoco había municiones de guerra y boca y la poca gente tenía de guarnición, y esos mal ajustados en la paga y que por esta razón y la crueldad de la tierra se huían y morían todos los días.

Joan de Mir tenia por que, si es produïa un atac per sorpresa dels francesos, els quals contínuament estaven reforçant la seva posició al nord de la frontera, Puigcerdà no podria aguantar per la manca de tropes regulars, ja que només es podia confiar en els paisans, i ni amb ells es podien cobrir tots els llocs de la muralla. També mancava artilleria, municions, diners i altres pertrets de guerra.⁴⁰ Després de moltes pressions realitzades per part del virrei Gonzaga, aquest va rebre cap al desembre la promesa que comptaria amb 256.000 rals, una quantitat ínfima si volia mantenir la gent que havia arribat per lluitar a Catalunya (d'Itàlia i de Castella) si es declarava la guerra el 1667. A més, es va començar a tractar sobre el relleu del virregnat de Catalunya. Però al març del 1667 encara no havien arribat aquests diners, de manera que Gonzaga va buscar 64.000 rals pel seu compte per donar de menjar als seus homes, quan a ell mateix li devien 72.000 rals més del seu sou i quan estava estipulat que cada mes l'exèrcit de Catalunya havia de rebre, i només era un quart de paga de les tropes, 147.241 rals de plata.⁴¹

El Consell d'Aragó va remetre un informe molt interessant sobre la qüestió del relleu de V. Gonzaga. L'elegit, segons el seu parer, havia de ser un militar i polític d'experiència, que conegués el Principat i fos capaç de fer-lo contribuir per la guerra, si bé l'ajuda de Madrid seria molt important. De fet, el Consell d'Aragó va reiterar que Catalunya no comptava amb les guarnicions necessàries per protegir

...las plazas de sorpresa, sin la fortificación precisa para su defensa, introducidas en ella algunas disensiones y bandos entre los que han seguido los partidos de España y Francia, que como los ministros de ésta han gobernado tantos años y hecho singulares beneficios a muchos naturales con facilidad puede creerse que éstos, obligados, esperan el rompimiento con deseo, y como se hallan fomentados de los catalanes que se quedaron a la obediencia de Francia en el condado de Rosellón y persuadidos de que ha de ser con brevedad la guerra abierta, van encendiendo en varias partes del Principado estas discordias que han ocasionado ya muchas muertes, porque cuando llegue la ocasión con más facilidad se muevan a su devoción los ánimos de sus dependientes, y ya se experimentaron con evidencia estos efectos, porque creyendo las relaciones de los franceses, tuvieron por cierto el rompimiento luego que murió Su Magdt. (que esté en gloria) y introdujeron con algunos de las montañas para juntarse en cuadrillas conmoviéndose con voces de viva Francia; pero esto se desvaneció reconociéndolo con diferentes designios; y en el estado presente no influyen menos los mal intencionados con las representaciones de nuevas ligas, que si saliesen ciertas correría gran riesgo el romperse la guerra por aquella parte.

A més, a França fer la guerra per Catalunya no li representa un gran esforç, perquè

La frontera está abierta, los puestos desprevenidos, franceses prácticos del país, en Rosellón y en las plazas del Lenguadoc conservan más de cinco mil infantes y mil caballos, que siendo veteranos en las levadas nuevas que se pueden hacer con tanta brevedad en aquellas provincias comarcanas, y otra tanta caballería que se juntara sin mucha negociación de la frontera; y en Perpiñán se está fabricando a toda prisa todo el tren de la artillería de ajustes y carromatos, y las piezas se funden en Narbona, y en una y otra parte se trabaja en las prevenciones y provisiones necesarias para un ejército, que siendo un país tan pingüe como el de Rosellón, probable-

39. ACA, CA, llig. 419, governador de Catalunya, Gabriel de Llupià, al vicecanceller, 1-V-1666. El duc d'Alburquerque, que va arribar a Barcelona a l'estiu del 1666, no va poder deixar d'escriure a la reina governadora sobre la situació en la qual s'havia trobat l'escassa guarnició de Barcelona, «...estando los soldados desnudos y en tan suma necesidad que muchos piden la limosna de que necesitan para vivir, y compadeciéndome de su estado debo representarlo a V. M.» Vegeu AGS, GA, 2.113, duc d'Alburquerque a la reina governadora, 3-VIII-1666.

40. ACA, CA, llig. 320, consulta del CA, 7-V-1666. ACA, CA, llig. 419, virrei Gonzaga a la reina governadora, 13-XI-1666.

41. AGS, GA, llig. 2.112, consulta del CG, 9-XII-1666. AGS, Estat, llig. 2.685, consulta del CE, 30-XII-1666. AGS, Estat, llig. 2.686, consultes del CE, 8-14-II-1667 i 17-III-1667. La paga completa de les tropes de l'exèrcit de Catalunya, més el cost del cos d'artilleria, era de 394.916 rals.

mente puede inferirse que con muy pocos días podrá el francés invadir a Cataluña con la gente necesaria para obligar a V. Magd. a grandes prevenciones para su defensa...⁴²

Mentre es decidia el relleu del virrei Gonzaga, nous informes remesos des de Puigcerdà assenyalaven que les seves fortificacions no estaven acabades i la seva guarnició suportava l'hivern nua, malalta i sense cobrar res des de feia mesos, quan alguns, desesperats, fugien «descolgándose de las murallas». En aquells moments, quan a Catalunya només restaven cent soldats de cavalleria en servei, si els francesos prenién Puigcerdà, amb tres mil infants i mil cavalls posaven en perill la Seu d'Urgell, Lleida i Vic, seria gairebé impossible expulsar-los fora de Catalunya si no es feia un esforç de guerra terrible.⁴³ En un informe de finals d'abril, el virrei Gonzaga assegurava que mentre a Catalunya des de l'any anterior només havien arribat 280 homes de reforç (tos ells lleves de Castella), França tenia efectius 4.000 infants i 1.500 de cavalleria al Rosselló. De fet, deia el virrei Gonzaga, les places catalanes disposaven de molt pocs homes de guarnició: a Puigcerdà dos-cents deu homes; dos-cents cinquanta a Roses; cent deu a Palamós; a Barcelona sis-cents; a Camprodon setanta; a Castellfollit vint-i-cinc, mentre que a les restants places com Lleida, Tarragona, Flix, però també el castell de València, o Castell-Lleó, etc., només tenia la gent necessària per obrir i tancar les portes. De tot això es despenia que si França atacava amb decisió, en molt poc temps i sense gaire esforç, els francesos podrien guanyar Girona, Hostalric i, amb la seva armada, ocupar Palamós,

...puesto que fuera de tan gran padrastró a Barcelona y quien dificultaría a este grueso el ganar a Vique, Berga, Ripoll y Cardona, haciéndose señor de toda la montaña dejando cortados a Camprodon y Puigcerdà; y si se aplicasen a Puigcerdà, ¿quién la defenderá?, siendo plaza que necesita de 3.000 hombres para su resguardo y hoy no tiene más que los que he referido; sí un pueblo numeroso y poco afecto.

A més, el Consell d'Estat, quan demanava tota l'ajuda possible per defensar Catalunya, ho feia pensant no sols en els francesos, sinó també en la necessitat d'«asegurar aquella provincia aún de sus mismos naturales por la desconfianza con que Don Vicente escribe de ellos».⁴⁴

Conclusió: cap a la Guerra de Devolució, 1667-1668

Vicente Gonzaga va marxar de Barcelona el 28 de maig de 1667, quan el 24 del mateix mes un reial decret informava del trencament de la pau per part de França. Per aquells dies, Juan de Gachapay, pagador de l'exèrcit de Catalunya, tancava els comptes dels diners rebuts durant els virregnats del marquès de Castel Rodrigo i de Vicente Gonzaga, entre el 2 de desembre de 1662 i el 2 de juny de 1667: el resultat són uns sorprenents 9.079.923 rals de plata que, oficialment, van ser enviats al Principat. Aquesta quantitat de diners representaven uns 168.146 rals de plata mensuals que, com hem vist, en moltes ocasions van arribar tard, quan el cost de les pagues sencebres de l'exèrcit de Catalunya aquests quatre anys i mig haurien representat 21.325.464. És a dir, que a Catalunya només es va remetre el 42,57% dels diners necessaris per a unes forces que, a més, eren molt reduïdes.⁴⁵ I sense tenir en compte altres despeses com les fortificacions, l'artilleria, etc.

I, efectivament, quan va esclatar la guerra els francesos van poder adquirir avantatge gràcies als seus mil cavalls i cinc mil infants en servei, que van envair l'Empordà ja el mes de juliol amb només quatre-cents efectius de cavalleria i alguns d'infanteria, emportant-se dotze mil fanegues de gra, mentre que amb tres-cents cavalls més podien pressionar la Cerdanya. El seu gran avantatge era que amb la seva armada, quinze galeres i vuit navilis a Toló, estaven desembarcant pertrets de guerra a Canet i enviaven artilleria cap a Perpinyà, mentre posaven la por al cos a Catalunya, ja que podien atacar en qualsevol moment Roses, Cadaqués i Palamós. La reacció des del Principat va consistir a atorgar un nou servei voluntari de 50.000 lliures per acabar les fortificacions de la frontera, mentre les universitats anaven reclutant les seves milícies, i des de la Cort se sollicitaven terços al Consell de Cent i a la Generalitat. L'esforç de guerra de València i Aragó s'hauria de dividir entre el front català i el d'Extremadura, mentre que Mallorca havia de defensar el millor possible Menorca i Eivissa, i les galeres de Sardenya la seva pròpia illa, sense poder anar a servir a la costa catalana per por a una invasió de França.⁴⁶

42. ACA, CA, llig. 321, consulta del CA, 13-I-1667.

43. ACA, CA, llig. 421, mestre de camp de Puigcerdà, Don Jerónimo D. Alés, al vicecanceller, Don Cristóbal Crespi de Vallaura, 28-II-1667. AGS, Estat, llig. 2.686, consulta del CE, 17-III-1667 i Vicente Gonzaga a la reina gobernadora, 2-IV-1667.

44. AGS, Estat, llig. 2.686, consulta del CE, 8-IV-1667 i Vicente Gonzaga a la reina gobernadora, 23-IV-1667.

45. AGS, C(ontaduria) M(ajor) de C(omptes), 3a època, llig. 1.888/1, «Cuentas de Juan de Gachapay, pagador del ejército de Cataluña, 2-XII-1662 hasta 2-VI-1667».

46. ACA, CA, llig. 320, consultes del CA, 20-26-V i 30-VIII-1667. ACA, CA, llig. 421, Don Gabriel de Llupià al vicecanceller, 4-5-VII-1667 i virrei Osuna a la reina gobernadora, 20-VIII-1667. AGS, Estat, llig. 2.686, consulta del CE, 31-VII-1667. ACA, CA, llig. 420, governador Llupià al vicecanceller, 27-VIII-1667. ACA, CA, llig. 321, consulta del CA, 9-VII-1667 i virrei a la regent, 8-X-1667.

Quan els francesos atacaren per Llívia i Puigcerdà, la reacció del nou virrei, duc d'Osuna, arribat a Barcelona el 4 d'agost,⁴⁷ va ser prou ràpida i va remetre 2.300 infants, entre soldats i gent del país, i dos-cents cavalls que, una vegada rebutjats els francesos cap al Conflent, van prendre fins a cinquanta-cinc llocs de la vall de Querol i de la Cerdanya, una vegada que el virrei va remetre al governador de Catalunya, Gabriel de Llupià, altres reforços de tropes –cent efectius de cavalleria més i cent infants, així com la promesa de remetre-li els tres-cents homes del terç que Vic estava aixecant. Els francesos havien tingut dues-centes baixes, per només vint-i-sis del costat hispà, però tothom lamentava el perill de l'atac francès a Puigcerdà amb uns pocs centenars d'homes, perquè Puigcerdà cobria el país fins a Barcelona, ja que Girona quedava a un costat i no era plaça que pogués aguantar ni quatre dies si no disposava d'un exèrcit poderós a dins. A més, l'enemic podia prendre la Cerdanya i saquejar-la o quedar-se allotjat, atacant Puigcerdà i la Seu d'Urgell. A Madrid, la por era, en paraules del virrei Osuna, que el «*descaecimiento de los ánimos de estos naturales para defenderse por sí solos es grande y claramente muestran que ni pueden ni lo han de hacer. Bien juzgo que si ven tropas que los mantengan, muchos serán firmes en el servicio de V. M., pero si no, muy pocos*». Assegurava Osuna que

no hay parte alguna en Cataluña donde no haya afectos a Francia, en unas más que en otras, y con la seguridad de la paz se irá esto continuando sin reparo, y [h]oy se irá descubriendo con la guerra, y puedo asegurar a V. Magd. cada día más que no son los peores vasallos que tiene V. Magd. los de Rosellón y que si hubiera fuerzas se viera mejor y muy presto.⁴⁸

Els francesos eren molt conscients d'això, però també de la debilitat de la seva nova frontera, i és per aquesta raó que, després de la fi d'aquest conflicte, el mateix 1668 es donarien ordres per aixecar una frontera militar pràcticament inexpugnable, sobretot per a una debilitada Monarquia Hispànica. Però, amb tot, seria la gran prova que la Guerra d'Holanda (1673-1678) va significar el revulsiu final que va obligar els francesos a protegir de manera definitiva la seva frontera, fent-la impenetrable per a les armes hispàniques.⁴⁹

47. Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores, 1652-1679*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1983, p. 157.

48. ACA, CA, llig. 321, consulta del CA, 10-IX i 27-X-1667. AGS, Estat, llig. 2.686, virrei Osuna a la reina gobernadora, 10-IX-1667; consulta del CE, 19-IX-1667. ACA, CA, llig. 420, virrei Osuna a Don Diego de Sada, 29-X i 7-IX-1667. ACA, CA, llig. 420, virrei Osuna a la reina gobernadora, 15-X-1667.

49. Òscar JANÉ, *La identitat de la frontera pirinenca. Efectes socials i polítics al Nord de Catalunya des de la creació de Montlluis (1677-1698)*, Girona: Diputació de Girona, 2008, esp. p. 23-121.

